

På vej mod den endelige udfordring?

– Resumé af beretning for Styrelsen for Bibliotek og Medier på DF's årsmøde 2009

Af Jens Thorhauge

Vi står i en meget stabil forandringssituation i forskningsbibliotekerne. Men udviklingen er trods alt eskaleret så kraftigt, at man spørger sig selv: er det den endelige udfordring, vi står overfor nu? I en tid, hvor Google ekspanderer i så omfattende en grad, at søgemaskinen overtager markedet for viden og bliver stedet, hvor også forskere og studerende finder information. I en tid, hvor 'wisdom of the crowd' og Wikipedia overtager de traditionelle vidensautoriteters rolle. I en tid, hvor du hellere spørger dine 'fri ends' og dine 'friends' til råds end biblioteket, er vi udfordret. Der er en meget tydelig tendens her, og forskningsbibliotekerne er tvunget til at profilere sine ydelser som værdiskabende på en ny og offensiv måde

Jens Thorhauge
Direktør
Styrelsen for Bibliotek og Medier
jt@smb.dk

Googles stadige ekspansion har et klart næste mål: digitaliseringen af de – ifølge flere kilder – omkring 30 millioner bogtitler, som har været i gang siden 2004, og hvor der nu er et bud på en aftale om udnyttelsen af digitaliseringen, 'Google Settlement', for den amerikanske del af bøgerne. Bliver aftalen godkendt af det amerikanske retssystem er vejen her banet for et kommercielt virtuelt bibliotek, som faktisk kan tænkes at tage en meget stor del af biblioteksmarkedet i løbet af en kort årrække. Tænk på, at Google har udviklet sig fra at være en søgemaskine til at være verdens største medievirksomhed på en periode fra sidste halvdel af 90'erne til i dag. Indenfor den samme tidshorizont fremover, er der næsten ingen grænser for, hvad der kan tænkes af 'winner takes it all'-scenarier. I sin yderste konsekvens kan man se en kommerciel videns- og medie gigant med et verdensmonopol. Og selvom grundlæggerne måske er idealister og positive overfor 'gratis-for-brugerne' konceptet, er det jo ikke sikkert, at arvingerne er det. I lyset af så enkelt et forhold, som at man kan betale sig til en bedre ranking i en Google-søgning, er det afgørende vigtigt at fastholde offentligt ejerskab til den fælles vidensmasse, som bibliotekerne rummer. Det er vigtigt at fastholde en uafhængig instans til facilitering af vidensressourcerne i det menneskelige fællesskab. Alene det forhold begrundes bibliotekernes fortsatte centrale rolle. Men vi skal naturligvis udnytte de teknologiske muligheder og matche de rimelige forventninger brugerne har, og det kan vi meget vel tænkes at gøre i et samarbejde med Google.

Googles digitaliseringsprojekt bliver endnu mere markant i lyset af den skærpede konkurrence om markedet for 'readers'. Kindle/Amazon og Sony har udviklet gode produkter, som efter sigende storsælges i de lande, hvor der er noget at downloade. På Bogmessen i Göteborg introduceres i år en koreansk reader til det svenske marked.

Det kan man vælge at se som et udtryk for, at markedet vurderes positivt

I Danmark er forlæggerne stadig fodslæbende. Det mest koordinerede forsøg på at etablere et dansk e-bogs katalog, E-bog.dk, er alt for langsomt til at akkumulere titelmængden, alt for konservativt i, hvad der tilbydes og produktets manglende fleksibilitet høres ofte kritiseret. Men E-bog.dk er det systematiske tiltag, dets grundidé er rigtig, så min vurdering er, at vi må fortsætte støtten og dialogen.

I denne sammenhæng er det også værd at nævne, at digitalisering af kulturarven er et særligt fokusområde, som internationalt høster større og større bevågenhed. Rapporten "Digitalisering af Kulturarven", som Kulturministeriet udgav tidligere på året, konkluderede, at kulturarvens tilgængelighed skal styrkes. Dette indebærer skabelsen af en fælles infrastruktur, som kan understøtte den tværgående formidling af kulturarven. Rapporten udvikler tre scenarier for digitalisering af kulturarvsmateriale i Danmark. Et baseret på nuværende bevillinger, et baseret på 300 mio. kr. ekstra over ti år og et tredje baseret på 500 mio. kr. ekstra over ti år. I det foreliggende Forslag til Finanslov for 2010 er der ikke medtaget bevillinger til dette formål, men forhåbentlig er det sidste ord i denne sag ikke sagt endnu. Det er værd at hæfte sig ved i denne sammenhæng, at ingen af de tre scenarier dyrker massedigitalisering af bøger, angiveligt fordi de vurderes som så let tilgængelige, at der er andet materiale, der har forrang. Også dette taler for en fortsat - om ikke uændret - bibliotekspraksis. Gældende praksis med at finde nye ressourcer til digitalisering af bøger og andet trykt materiale kan altså også roligt fortsættes.

Det er også værd at fremhæve, at der bliver arbejdet innovativt med formidling af den allerede digitaliserede kulturarv, f.eks. i Det Kongelige Biblioteks 'Kulturperler.dk' og i DBC, der arbejder med et public service-inspireret kulturarvsprojekt.

Udviklingstendenser

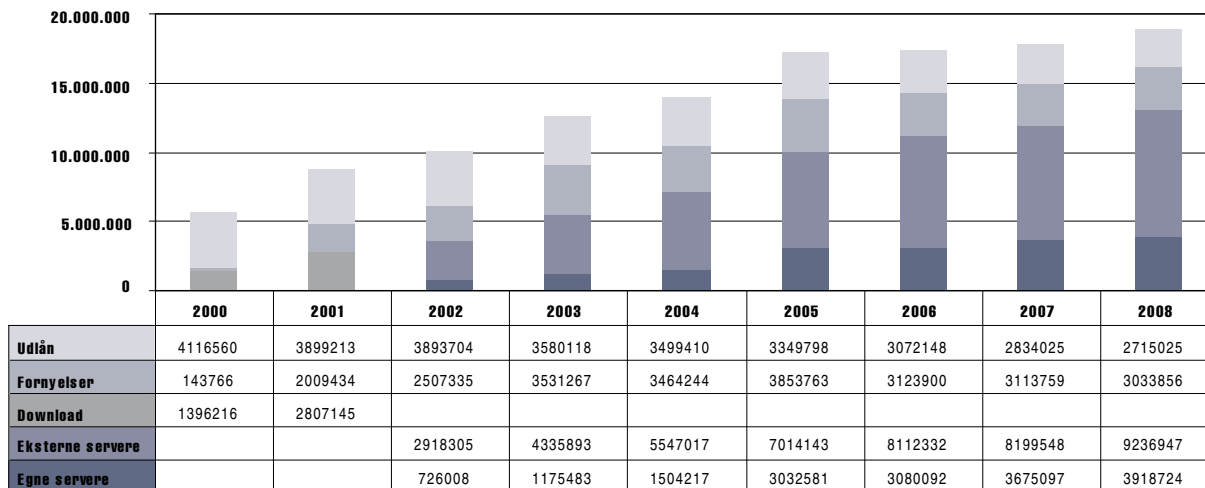
Hvordan ser det så rent faktisk ud i forskningsbibliotekerne? Igen i år taler statistikken sit eget tydelige sprog: Forskningsbibliotekerne gør det godt. Et lille fald i det fysiske udlån opvejes af en stigning i downloads fra såvel interne som eksterne servere – i alt på hele 12,6 % (se figur 1). Dertil skal lægges en stigning i antal besøgende på biblioteket, mens interurbanlån også har set en betragtelig forøgelse. Tallene indikerer jo i høj grad en tydelig tendens mod brugernes støt stigende behov for digitale informationsressourcer, hvorfor investeringer i disse ligeledes har en opadgående 'formkurve'. Det er nu 4 ud af 5 lån, der er downloads, så tendensen mod det digitale bibliotek er tindrende klar.

Trods de fine tal, står sektoren altså overordnet over for et betragteligt identitets- og innovationsprojekt. Den rolle, jeg ser for forskningsbibliotekerne fremover, er generelt set at facilitere vidensudnyttelsen.

Bibliotekerne skal på forskellige måder hjælpe brugerne med at udnytte det rigtige materiale og de skal promovere den vidensproduktion, der finder sted på deres egen moderinstitution, og som biblioteket i stigende grad bidrager til. Promoveringen begynder typisk med registrering, med open access tilgængeliggørelse og kan f.eks. fortsætte med promovering på konferencensitet og i andre relevante faglige sammenhænge. Overskriften på styrelsens strategi 'Fra information til viden' er stadig gyldig.

Diskussionen om identitet og roller er som bekendt ikke ny. Der er rigeligt med strategidokumenter at dykke ned i. På internationalt plan har både OCLC og JISC leveret inspirerende input, hvoraf meget kan overføres til danske forhold. Herhjemme har vi såvel Styrelsens tidligere udspil "Fra information til viden" (2006), Danske Universiteters Biblioteksudvalgs "Notat om

16 forskningsbibliotekers samlede udlån, fornyelser og downloads 2000-2008

Figur 1: 16 forskningsbibliotekers samlede udlån, fornyelse og download 2007-2008. Kilde: Folke- og Forskningsbiblioteksstatistik 2008

universitetsbibliotekerne i Danmark” (2008) samt reviewet af DEFF fra sidste år, som har udstukket væsentlige, strategiske retningspile for veje at gå. Mantraet hedder fortsat ’fra transaktion til relation’, og hovedbudskabet hedder fokus på nationale løsninger og brugere snarere end på institutionsegoisme og samlinger.

Hvis biblioteket skal integreres i brugernes hverdag er det således ikke nok at facilitere access. Viden skal faciliteres brugerorienteret, og forskningsbiblioteket kan medvirke til, at den store, tilgængelige viden udnyttes til fulde. Den workshop om fremtidens forskningsbiblioteks-service, der blev gennemført på Danmarks Forskningsbiblioteksforenings årsmøde, havde den meget positive konklusion i min optik, at de fleste forslag til det fremtidige produkt, var variationer over det samme tema: om fem år har vores brugere, som en selvfølge, en personlig bibliotekskonto eller et ’my library’ der, baseret på den enkeltes studiesituation og profil, løbende opdateres med relevant studiemateriale, interessebetonet stof, vejledninger og tilbud om diskussionsfora osv.

På den måde bliver den studerendes personlige campussite bibliotekets fremtrædelsesform, hvor der naturligvis kan chatters, ligesom man fortsat kan opsoge et studiemiljø med mange faciliteter, blandt andet hjælp til udvikling af ens informationskompetence, til publicering o. lign. Dette sted vil vi kende som ’biblioteket’.

En tendens, der beskrives i flere strategidokumenter, er tættere kobling til innovation. Det pres der er vokset ud af globaliseringens omfordeling af produktion og jobs, sætter en dagsorden for innovation på verdensmarkedet. Vores evne til at leve op til dette krav er afgørende for at bevare vores samfundsmæssige rigdom. Hvad betyder denne nye dagsorden (der bl.a. er udmøntet i klar omfordeling af forskningsmidler) for bibliotekerne? Der er mig bekendt ikke klare strategier herfor i bibliotekerne, men der er en tydelig udfordring.

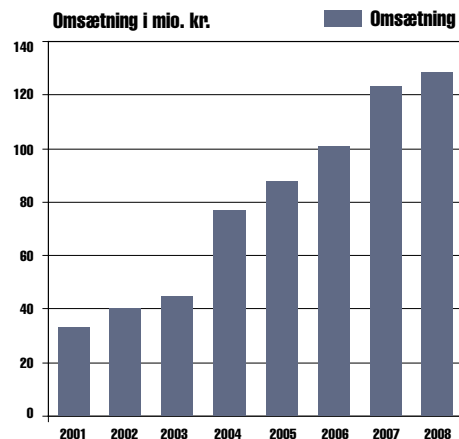
En anden generel udfordring er den voksende mængde af forskningsdata og behovet for at bevare dem. ’E-science’ er et af de områder, der diskuteres i forskningspolitikken. Bibliotekerne bør kende deres besøgstid og gå ind i et udvik-

lingsarbejde for at løse et problem, der er et sandt produkt af videnssamfundet, og som vi faktisk ikke håndterer. Store mængder af forskningsdata risikerer at forsvinde, hvis vi ikke etablerer løsninger. Vi kan næppe forvente at Google træder til her – eller kan vi?

Tiltag og indsatsområder i DEFF og Bibliotek og Medier

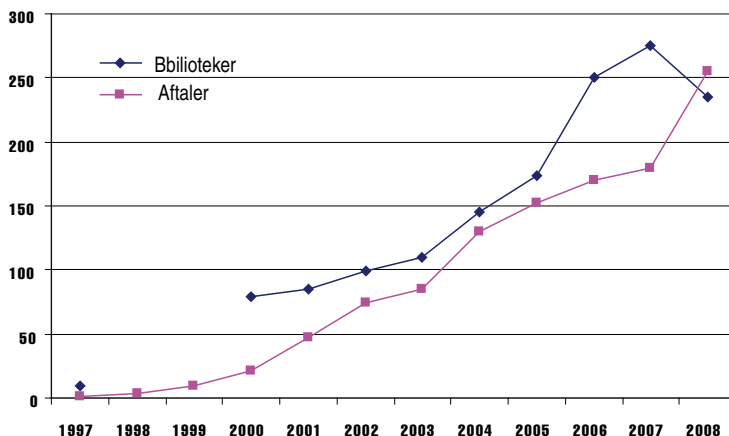
Selvom mit hovedbudskab i år er generelt strategisk, så er der sket så meget på styrelsens arbejdsområde, at jeg må berette om de vigtigste tiltag. Arbejdet i DEFF-sekretariatet har i det seneste år været særligt fokuseret på ’shared services’ og konsolidering, herunder ikke mindst på Integrated Search, Databrønd og Open Access (OA). Jeg kunne sammensætte en massiv buket af aktiviteter plantet i styrelsen og DEFF det seneste år, men jeg må her nøjes med at nævne nogle ganske få.

Open Access: Særligt er der kommet et strategisk fokus på OA-arbejdet – dette også fra politisk hold. Videnskabsministeriet har nedsat et OA-udvalg, som skal planlægge, hvordan

Figur 2: Udvikling i fakturering af e-ressourcer, der går gennem DEFFs licenskontor

Udvikling af antal licenser og antal deltagere i licenssamarbejdet

Figur 3: Antallet af kontrakter/aftaler og antallet af biblioteket, der indgår i DEFF-samarbejdet

Danmark lever op til EU's Ministerråds konklusioner om adgang til videnskabelig information i den digitale tidsalder. Bo Öhrström, daglig leder af DEFF, er formand for dette udvalg. Derudover har den australske økonomiprofessor John Houghton udarbejdet en cost-benefit analyse for DEFF af forskellige Open Access-modeller. Det entydige svar er, at der er store samfundsmæssige besparelser ved brug af Open Access, mens publiceringsmetoden ligeledes skaber bedre tilgængelighed til de videnskabelige artikler. Vi vurderer Houghtons rapport meget positivt, den legitimerer det fortsatte arbejde for at skabe ny standard for videnskabelig publicering, hvor forskningsbibliotekerne kan spille en helt central rolle. Det kræver naturligvis kompetenceudvikling og investeringer, men der er et klart behov for at støtte denne udvikling. Rapporten er ganske kompliceret, derfor har vi produceret et resumé, som man finder på DEFFs hjemmeside.

Oven i disse indsatser arbejder Nordbib, et fællesnordisk samarbejde finansieret af Nordforsk, også for en samlet nordisk OA-strategi. Mens DEFFs internationale samarbejde i regi af Knowledge Exchange også har et tæt og koordineret samarbejde på området. Der er desuden i DEFF-regi på dansk grund oprettet et OA-netværk til fremme for videndeling inden for og spredning af Open Access. Rammerne for en øget indsats for realisering af Open Access-visionen på de enkelte institutioner er således på plads.

Den bibliometriske forskningsindikator (BFI): DEFF har været stærkt engageret i arbejdet med BFI. Kort fortalt handler BFI om en politisk vedtaget fordelingsmodel for de nye basismidler, hvor universiteterne belønnes økonomisk i forhold til deres forskningspublicering. BFI, som er en optællingsmetode af forskningspublikationer, får her en central rolle i fordelingsmodellen, hvorfor der bliver øget fokus på universitetsbibliotekernes opgave med at registrere og kvalitets-sikre disse.

Databrønd: Arbejdet med en national databrønd er også nået et stort skridt videre. Forprojekterne inden for e-tidsskrifter og e-bøger har ledt til en aftale mellem DEFF-sekretariatet og en række større forskningsbiblioteker om udbud og drift af databrønden. Retningslinjerne for arbejdets organisering og økonomi i konsortiet er dermed på plads. Rambøll Management varetager udbudsprocessen og opgaven med at udfærdige kravspecifikationer til det endelige EU-udbud. Forventningerne er store til dette projekt, som i hele sin essens rummer kernen i fordelene ved et fælles, nationalt samarbejde – med et væsentligt brugerperspektiv, ikke at forglemme.

Der er mange andre betydelige indsatsområder, hvor der har været travlhed, men også betydelige landvindinger i løbet af året. Pladsen her er desværre for trang til videre uddybning, men vedtagelsen af en bæredygtig finansieringsmodel for WAYF-sekretariatet bør nævnes.

Det samme gælder konsolideringen af professionshøjskolerne, DEFF-programgruppernes høje aktivitetsniveau på projektsiden samt den stadig stigende omsætning i DEFF Licens-sekretariatet. En anden vigtig begivenhed i DEFF øjemed har været gymnasierne, SOSU-skolerne og VUC'ernes indtræden i samarbejdet ved årsskiftet. Disse institutioner har fundet repræsentation i en programgruppe, og de umiddelbart forestående hovedindsatsområder er teknisk platform, herunder fælles bibliotekssystem, samt afklaring af licenspakker til sektoren. Det arbejde er også godt i vej.

Strategiudvikling i DEFF

Jeg vil afsluttende bevæge mig tilbage på de mere strategiske linjer. DEFF har i 2009 fået en ny styregruppe. Den nye formand, Mai Buch, har igangsat et nyt strategiarbejde for DEFF, som ventes afsluttet medio 2010. Mai Buch har en grundtanke om, at vi også i DEFF-samarbejdet skal tænke interaktivt, innovativt og globalt med viden. Målene er blandt andet, meget lig innovationstænkningen på dette årsmøde, at DEFF-bibliotekernes service skal udvikles til et værktøj, der bruges med samme hyppighed og selvfølge-lighed som internettet i forskeres, underviseres og studerendes daglige arbejde. En indlysende ny idé er, at de færdiguddannede skal få mulighed for at beholde adgangen til denne service, så de kan anvende de bedste samlinger af viden til at arbejde med innovation på deres arbejdspladser. Biblioteket bør være dagligt til stede i alle professionelle arbejdende menneskers dagligdag.

Som en del af dette strategiarbejde indgik DEFF-sekretariatet fra årets start et samarbejde med professor Hans Siggaard Jensen forenet med andre forskere i virksomheden The Lime Guild A/S. Initiativet blev igangsat efter ønske fra Det Strategiske Forskningsråd, som ønskede en udredning og analyse af:

- Bibliotekers mulighed for betjening af forskere
- Behovet for midler til digitalisering af videnskabeligt materiale
- Behovet for koordinering og finansiering af registre og databaser.

Siggaards rapport om 'Fremtidens biblioteksbetjening af forskere' ventes at blive et væsentligt input i DEFFs strategiarbejde.

Tendensen peger på et fremtidigt forskningsbibliotek med en ny identitet og nye funktioner. Fokus vil bevæge sig fra infrastruktur til biblioteket som en 'co-creator' af viden. Dette kan være på områder lige fra e-publicering og Open Access over forskningsstøtte (BFI) til konferencesystemer og informationskompetence. Om der skal findes offentlige eller private løsninger, og om disse skal være nationale eller internationale, må tiden vise. Udfordringerne er mange, men svarene bliver år for år stadig tydeligere.

DECEMBER 1. - 3.

London, England
Information + Conversation = Collaboration + Innovation. Online Information Conference.
www.online-information.co.uk/online09

2010

JANUAR 25. - 27.

Parma, Italien
18th Bobcatsss Symposium: Bridging the digital divide: libraries providing access for all?
<http://bobcatsss2010.unipr.it>

JANUAR 28. - 29.

Klaskovgaard, Korsør
Danmarks Forskningsbiblioteksforenings vinterinternat: Nye Venner – nye muligheder: Partnerskaber, alliancer og samarbejder som afsæt for udviklingen af bibliotekerne
www.dfd.dk

FEBRUAR 1. - 2.

Oslo, Norge
Nordic conference on libraries and copyright
www.norskbiobliotekforening.no/aktivitet.php?id=190&time=204&c=305&id=190

APRIL 12. - 17.

Madrid, Spanien
The LIBER Architecture Group, Fit for what purpose? Planning libraries for the users of the future
www.zhbluzern.ch/liber-lag/lagensb.htm

MAJ 24. - 28.

Zadar, Kroatien
Libraries in the Digital Age (LIDA) 2010
<http://web.ffos.hr/lida/>

JUNI 7. - 10.

Danmarks Biblioteksskole, Kbh.
Persuasive Technology. Internationale konference.
Program følger.

JUNI 9. - 11.

København. BiblioteksCenter for Integration.
A World of Diversity. The Future of Multicultural Library Services.
Program følger.

AUGUST 10. - 15.

Göteborg, Sverige
Engaging, Embracing, Empowering.
76th IFLA General Conference and Council.
www.ifla.org/IV/ifla76/index.htm